

УДК347.971.99(410):061.1ЄС

В. Назаров, канд. юрид. наук, доцент
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого», м. Харків

СУДОВА СИСТЕМА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЧЛЕНСТВОМ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Особливістю правової системи Великої Британії є те, що участь у створенні права разом з парламентом беруть також суди — Верховний суд держави та високі суди (Палата лордів, Апеляційний суд і Високий суд правосуддя). Ще одна особливість судоустрою країни полягає в тому, що він складається з 3-х судових систем — Англії й Уельсу, Шотландії, Північної Ірландії, об'єднати які покликаний недавно створений Верховний суд Сполученого Королівства, що є найвищою судовою інстанцією щодо них, тобто вершиною судоустрою останнього, й має повноваження переглядати деякі їх рішення з питань права в порядку апеляції.

Структура судової системи Великої Британії розглядалася у роботах таких вчених, як Т. В. Апарова, С. К. Загайнова, Б. В. Малишев, А. М. Михайлов, А. К. Романов, В. І. Шишкін та ін. Але проблематика взаємодії судів Великої Британії та інших

країн Європейського Союзу, пов'язана з різними правовими системами цих країн достатньо ще не вивчена.

Судову систему Англії й Уельсу становлять: а) Апеляційний суд Англії й Уельсу (England and Wales Court of Appeal), що розглядає цивільні, кримінальні й сімейні справи в порядку апеляції; б) Високий суд Англії й Уельсу (England and Wales High Court) — цивільні, кримінальні і сімейні справи; в) Суд корони (Crown Court) — кримінальні справи; г) Суд графства (County Court) — цивільні й сімейні спори; д) мирові судді (Magistrates' Court) — розглядають цивільні, кримінальні і сімейні спори; е) трибунали (Tribunals) — заслуховують тільки цивільні спори.

Судова система Північної Ірландії аналогічна судовій системі Англії й Уельсу і має такі ж судові органи, але в їх назві зазначається, що це суди Північної Ірландії. Ще одна відмінність —

Суд графства Північної Ірландії може розглядати не лише цивільні й сімейні, а й кримінальні справи.

Судова система Шотландії очолюється Вищим судом правосуддя (High Court of Justiciary), що розглядає кримінальні справи, й Сесійним судом (Court of Session), що розглядає цивільні й сімейні спори. Головний суд шерифа (Sheriff Principal) теж розглядає сімейні й цивільні справи, Суд шерифа (Sheriff Court) – кримінальні, цивільні й сімейні справи. На нижньому щабелі – мирова юстиція (Justice of the Peace Court), що розглядає кримінальні справи, і трибунали (Tribunals), що заслуховують цивільні спори.

Аналізувати детально всі 3 судові системи Великої Британії, щоб одержати уявлення про судоустрій країни, немає необхідності. Цілком достатньо дати оцінку устрою судів Англії й Уельсу й дослідити способи його наближення до судоустрою континентальних країн. На даний час судові органи Англії й Уельсу можуть здійснювати одну або декілька з 3-х основних юрисдикцій – кримінальну, цивільну й сімейну. Крім того, існує ще військова, оскільки функціонують відповідні військові суди.

Під правосуддям із цивільних справ в Англії розуміють заслуховування спорів, ініційо-

ваних у відповідному порядку громадянами або суб'єктами підприємницької діяльності, які вважають, що їх права були порушені. Це дуже широка категорія справ, що охоплює як дрібні суперечки (на зразок пошкодження вантажу або іншого майна), так і спори між транснаціональними компаніями.

Основна частина цивільних справ не потрапляє для остаточного вирішення до суду. Багато з них вирішується шляхом використання процедури медіації. Але ті, що все ж надійшли до суду, розглядаються якомога швидше і в доволі простій формі. Найчастіше цивільні справи слухаються суддею одноосібно без залучення журі. Перед суддею завжди стоїть декілька завдань. Головне з них – гарантувати справедливе рішення по спору. Суддя також повинен забезпечити максимально швидке й ефективне слухання справи із заохоченням сторін до альтернативних способів її вирішення, приміром, досягнення мирової угоди.

Що стосується правосуддя по кримінальних справах, слід зазначити, що вони надходять до судів від Королівської служби обвинувачення. У більшості випадків (95%) суддя слухає кримінальну справу одноосібно й ухвалює рішення щодо винності (або невинності) обвинувачено-

го. Більш тяжкі злочини слухаються районним суддею (у магістратському суді) або окружним (в суді корони), який досліджує докази по справі за участю журі – суду присяжних. Найбільш тяжкі злочини (вбивства й зґвалтування) розглядаються суддями Високого суду, Судом корони або у складі колегії з апеляційними суддями в рамках кримінальної судової палати Апеляційного суду Англії й Уельсу. При цьому судді Високого суду можуть бути делеговані в Апеляційний для слухання кримінальної справи у складі колегії із суддями останнього.

Слухання спорів у сфері сімейних правовідносин в Англії виділено в окрему судову юрисдикцію. Якоїсь спеціальної гілки сімейних судів не існує, але діє спеціалізація суддів і при більшості судів є судді, підготовлені для розгляду таких спорів. Головне завдання сімейної юрисдикції – допомогти сім'ям уникнути спірних ситуацій наскільки це можливо, а якщо ж спірні ситуації все-таки виникають, надати їм можливість вирішити виниклі проблеми максимально швидко й безболісно. По можливості учасникам суперечки пропонується врегулювати спірний конфлікт поза судом, наприклад, шляхом медіації.

Будучи історично дуже консервативною, судова система Великої Британії стала об'єктом

для реформування після вступу країни до Європейського Союзу. Висловлюються різні точки зору щодо європейського права, яке поступово, але впевнено охоплює весь простір країн ЄС і стає домінуючим для внутрішнього законодавства. Раніше в переважній більшості випадків така оцінка мала негативний і попереджувальний характер. Але позитивні відгуки про вплив континентального права лунали все частіше, особливо це стосувалося судової практики суду Люксембурзького і Страсбурзького, яким належить розвиток доктрини пропорційності, принципів рівного звернення, ефективного захисту тощо [5, с. 2]. Після набуття Великою Британією членства в ЄС Парламентом було прийнято Акт про Європейське Співтовариство від 17 жовтня 1972 р., в якому прямо вирішувалося питання про використання практики Суду ЄС у внутрішньому правопорядку як джерела права [4].

На підтвердження вибору про європейського напрямку розвитку й для більш ефективного співробітництва з міжнародними й зарубіжними судами й суддями у 2005 р. у Великій Британії було створено *Службу міжнародного правосуддя у сімейних справах Англії й Уельсу*. Основне її завдання – консультування з юридичних питань, що виникають при застосу-

ванні Гаазької конвенції 1980 р. Служба бере участь в організації й проведенні міжнародних конференцій, надає допомогу суддям (як вітчизняним, так і зарубіжним країнам) з питань застосування законодавства в рамках відповідної юрисдикції.

Була створена також *Служба міжнародних судових відносин*, на яку покладається встановлення зв'язків із судовими органами ЄС та його держав-членів з метою полегшення співпраці і взаєморозуміння, участь у роботі міжнародних асоціацій і судових органів, у реформуванні законодавства (вітчизняного і ЄС), а також підтримка судових систем країн, що розвиваються.

Головним підтвердженням перемоги вибору про європейського розвитку став Закон «Про конституційну реформу» 2005 р. [2], що набув чинності 3 квітня 2006 р. Його значення важко переоцінити, оскільки вперше майже за 900 років незалежність судової влади, підтримувана історичними традиціями, була закріплена на рівні закону. До основних змін, що вводить цей Закон слід віднести:

а) покладання на урядових міністрів обов'язку підтримувати незалежність судової влади й заборона їм чинити вплив на судові рішення через будь-який спеціфічний доступ до суддів (ст. 3);

б) реформування поста

Лорда-канцлера, що полягає в передачі його судових функцій Голові всіх суддів Англії й Уельсу (його нова назва – Лорд-головний суддя). На даний час саме він відповідає за підготовку, розміщення суддів, управління ними, представляє погляди суддівського корпусу Англії й Уельсу перед Парламентом та Урядом країни (ст. 7);

в) заснування незалежного Верховного суду, відокремленого від Палати лордів, з незалежною системою судових призначень, своїм персоналом, бюджетом і приміщеннями (статті 23-27);

г) формування незалежної Комісії із судових призначень (Judicial Appointments Commission), що відповідає за відбір кандидатів на суддівські посади й рекомендує їх для призначення на посади суддів Державному секретареві з питань юстиції. Ця Комісія виступає гарантом того, що кожного кандидата на посаду судді буде рекомендовано винятково за особисті заслуги, а система призначень має бути сучасною, відкритою й прозорою (статті 61, 63);

д) введення посади спеціального омбудсмена, який є відповідальним за слухання скарг, що подаються з приводу розгляду справ у судах і суддівських призначень, і винесення рекомендацій відповідно до закону за результатами цієї діяльності (ст. 62).

Крім того, було створено *Службу трибуналів (судів першого рівня)*, що об'єднала значну кількість адміністрації відособлених трибуналів, у результаті чого був сформований загальний і послідовний підхід до всіх осіб, які звертаються за судовим захистом до цих судів.

В основному вся реформа 2005 р. була спрямована на зменшення тих значних відмінностей, що мали місцев судоустрою Англії та інших держав – членів ЄС.

Про необхідність реформування судової системи Великої Британії йшлося вже давно, а її проведенню передувала тривала підготовка й докладні публічні обговорення. Так, у 1999 р. була сформована робоча група суддів вищих судів (а *seniorjusticeworkingparty*), яка заявила про термінову необхідність внести зміни до конституційного законодавства Великої Британії щодо ролі судової влади. У першу чергу це виражалося в необхідності створення Верховного суду Великої Британії [7, с. 1]. Йшлося не про те, що з'явилися факти, які свідчать про те, що лорди-судді з Палати лордів використовують свої повноваження подвійно, розглядаючи спори як судді й беручи участь в обговоренні й при голосуванні в рамках законодавчого процесу, а про необхідність офі-

ційно і структурно закріпити гарантії, що виключають будь-який законний сумнів в об'єктивній точці зору. Одним з приводів до такого прагнення стало винесення Європейським судом з прав людини низки рішень, що характеризують незалежність і неупередженість судів Англії. Зокрема, у рішенні по справі пана Фіндлі проти Великої Британії [1] цей Суд встановив, що існуючий в Англії порядок формування військових судів, відправлення правосуддя військовими судами, права, що надаються учасникам судочинства, вимоги до суддів військових судів і порядок призначення їх на посаду роблять об'єктивно виправданими побоювання з приводу незалежності й неупередженості таких судів (пункти 72-80). І йшлося в таких рішеннях не стільки про виявлені факти неправосудних судових рішень, скільки про брак належного й чіткого законодавчого закріплення порядку й підстав створення судів, їх комплектації суддями й чітких вимог до суддівського корпусу, що, зрештою, й уможливило побоювання стосовно його незалежності й неупередженості. Такі висновки стали однією з причин (а може, й останньою краплею) для рішення про необхідність чіткого законодавчого закріплення положення суду в системі державної влади відпо-

відно до загальноприйнятих світових і європейських стандартів.

У 2003 р., коли конституційна реформа тільки обговорювалась, у Палаті лордів лорди-судді виступали з критикою запропонованого британським урядом варіанту реформування судової системи і створення Верховного суду. Передусім було заявлено (зовсім у дусі англійського консерватизму), що немає потреби змінювати устрій, який і так працює (з приводу передачі судових повноважень від одного органу – Палати лордів до іншого – Верховного суду), тим більше, що Палата лордів як апеляційний інститут відомий усьому світу, має повагу й престиж [8].

Незважаючи на цю аргументацію, питання про проведення судової реформи було вирішено. Водночас Палата лордів висунула низку вимог, при дотриманні яких вона давала згоду на реформу: (а) Верховний суд має бути судом Великої Британії в цілому, а не лише Англії й Уельсу, а значить, не повинен забезпечуватися тільки з їхнього бюджету; (б) Верховному суду належить мати власний бюджет, що захищає його від політичного тиску; (в) суд повинен мати свій штат судових помічників (у широкому смислі, у вигляді апарату суду з усіма необхідними штатними одиницями); (г) має бути забез-

печена незалежність суддів не лише зовнішня, а й внутрішня, що захищає їх від адміністративного тиску, але при цьому без переходу до корпоративної незалежності і з формулюванням їх обов'язків і відповідальності за порушення; (д) створення Верховного суду не повинно стати причиною для скасування інституту Лорда-канцлера, що є важливим гарантом і захисником конституційних цінностей [8]. Були й інші зауваження й вимоги, у тому числі із приводу юрисдикції майбутнього Верховного суду, але в процесі підготовки його створення не всі вони були реалізовані.

Думка юридичної громадськості в перебігу обговорення майбутньої реформи 2005 р. теж значною мірою схилилася на користь більш чіткого відокремлення судової влади від законодавчої (в особі Палати лордів) і виконавчої (в особі Лорда-канцлера). По-перше зазначалося, що до створення Верховного суду, по суті, у Великій Британії було 2 вищих суди – Апеляційний комітет Палати лордів, який розглядав апеляції, що надходили із судів Англії, Уельсу й Північної Ірландії, і з цивільних справ, що надходили із Шотландії. До того ж функціонував Судовий комітет Таємної ради з його церковною й так званою «заморською» юрисдикцією. Ці

органи не давали людям повного відчуття їх незалежності від законодавчої й виконавчої гілок влади. Особливо чіткою щодо цього питання стала суспільна думка після прийняття Закону «Про права людини» 1998 р. [6]. Виникла потреба повністю гарантувати прийняття судових рішень без урахування політичної думки й позбутися асоціювання вищого суду країни з палатою в Парламенті [3, с. 4].

Підкреслимо явне бажання Сполученого Королівства наблизитися до загальноприйнятої структури судоустрою країн ЄС і взяти на озброєння систему управління судами. При цьому зберігаються деякі історичні традиції у цій царині, що дуже перешкоджає досягненню поставленої мети. Ідеться про такі одіозні інститути, як Лорд-канцлер у минулому, а тепер Лорд-головний суддя. Повноваження, сконцентровані в руках особи, яка обіймає цю посаду, є надвисокими і навряд чи можна знайти який-небудь аналог в інших європейських країнах. Закон «Про конституційну реформу» не лише закріплює статус Лорда-головного судді як керівника всієї судової влади Англії й Уельсу (п. 1 ст. 7), а й дає йому право бути Президентом (головою) будь-якого суду Англії або Уельсу (починаючи від Апеляційного й закінчуючи будь-яким

магістратським) і бути членом кожного з них (пункти 3 і 4 ст. 7). До того ж, він: (а) представляє інтереси судової влади Англії й Уельсу у відносинах з Парламентом, Лордом-канцлером і міністрами; (б) відповідає за належний стан, підготовку й управління кадрами судової влади в рамках ресурсів, що виділяються Лордом-канцлером; (в) зобов'язаний підтримувати становище, що дозволяє розвивати судову систему Англії й Уельсу, а також стежити за розподілом роботи в судах.

Ще одна особливість Англії, негативно оцінювана іншими європейськими країнами, полягає у відсутності чіткого законодавчого регулювання низки важливих питань у сфері судової влади (наприклад, процедури формування суддівського корпусу), оскільки історично склалося, що при їх вирішенні керуються сформованими традиціями. За приклад можна навести відповідь на запитання, що виникло при підготовці конституційної реформи 2005 р.: яким чином мають бути закріплені керівні принципи, застосовувані при формуванні суду? Офіційна відповідь була такою: до особистих і професійних якостей працівників суду висуваються такі вимоги, як чесність, непідкупність, незалежність, неупередженість, інтелект, аналітичні здатності,

знання в галузях права, певний досвід, здатність засвоювати достатню кількість матеріалу й формулювати правову політику на вищому рівні, неупередженість, справедливість, прямота, люб'язність, здоровий глузд, енергія, ретельність, рішучість, хороше здоров'я та ін. Ці якості настільки очевидні й необхідні, що раніше просто не вбачалася необхідність фіксувати їх в офіційному документі [8]. Тому процедура відбору кандидатів на посаду суддів Лордом-канцлером офіційно не була закріплена й провадилася винятково відповідно до сформованих традицій. Оскільки ж було вирішено змінити порядок формування

суддівського корпусу й передати повноваження Лорда-канцлера спеціальній комісії, виникла потреба зробити явним те, що раніше було приховано від усіх, – закріпити процедуру відбору кандидатів у судді.

Таким чином, можемо констатувати, що відбувається зближення права загального і романо-германського на прикладі відмови Великої Британії від частини своїх історичних традицій у сфері судової влади з метою забезпечення кращої взаємодії національних судових органів із судами інших країн-членів ЄС і підвищення захисту прав власних громадян шляхом покращення доступу до правосуддя.

Список літератури: 1. Case of Findlay v. The United Kingdom from 25.02.1997 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Findlay%20%7C%20v%20%7C%20United%20%7C%20Kingdom&sessionid=57548415&skin=hudoc-en>. 2. Constitutional Reform Act of UK 2005 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2005/ukpga_20050004_en_1. 3. *Elliot Catherine*. English legal system sourcebook. – Edinburgh : Pearson Education Limited, 2006. – 354 p. 4. European Communities Act of United Kingdom: adopted on 17.10.1972 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://www.opsi.gov.uk/Acts/acts1972/ukpga_19720068_en_1. – Заголовок з екрана. 5. *Hon Rt. Lady Justice Arden* db. Peaceful or problematic? The relationship between national supreme courts and supranational courts in Europe // The annual Sir Thomas More lecture. – 2009. – 10 November. – 27 p. 6. Human Rights Act 1998 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1998/ukpga_19980042_en_1. 7. Smith Roger, Ruth Brander. A Supreme Court for the United Kingdom. Policy paper, justice. – London : EC4V 5AQ, 2002. – 11 p. 8. The Law Lords' response to the Government's consultation paper on Constitutional reform: a Supreme Court for the United Kingdom (CP 11/03 July 2003) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parliament.uk/documents/judicial-office/judicialscr071103.pdf>.

СУДЕБНАЯ СИСТЕМА ВЕЛИКОБРИТАНИИ И ЕЁ РЕФОРМИРОВАНИЕ В СВЯЗИ С ЧЛЕНСТВОМ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ

Назаров И.В.

В статье анализируется структура судебной системы Великобритании на примере Англии и Уэльса с акцентом на изменениях, происшедших в судостроительстве страны в результате вступления в состав Европейского Союза. С этой целью детально анализируется конституционная реформа 2005 г., значение которой сложно переоценить, поскольку впервые

почти за 900 лет независимость судебной власти, поддерживаемая историческими традициями, была закреплена на уровне закона.

Ключевые слова: суд, судебная система, судебная система Великобритании, судебная система Англии, Европейский Союз.

JUDICIAL SYSTEM OF THE GREAT BRITAIN AND ITS REFORMING IN CONNECTION WITH MEMBERSHIP IN THE EUROPEAN UNION

Nazarov I.V.

In article analyzed the structure of judicial system of the Great Britain on an example of England and the Wales with accent on the changes occurring in court system of the country as a result of the introduction into structure of the European Union. With that end in view the Constitutional reform of 2005 which value is difficult for overestimating, as for the first time almost for 900 years independence of the judicial power supported by historical traditions is in details analyzed, has been fixed at law level.

Keywords: court, judicial system, judicial system of the Great Britain, judicial system of England, the European Union.

Надійшла до редакції 10.02.2011 р.